

O vedere a orașului București din 1688

Iconografia privitoare la reședința de scaun a Țării Românești în epoca feudală este extrem de sărăcăcioasă și cele mai vechi gravuri — cu caracter mai mult sau mai puțin fantezist — cunoscute pînă astăzi, datează de-abia din secolul al XVIII-lea¹. Toți cercetătorii — inclusiv subsemnatul — au considerat prima stampă înfățișînd Bucureștii, pe cea apărută pe foaia de titlu a broșurii *Des Hungarisch und Venetianischen Kriegs — Theatre...*, tipărită la Leipzig în 1717². Ori, o examinare mai atentă a celor cîteva stampe, socotite variante ale zisei gravuri din prima jumătate a veacului al XVIII-lea, ne-a dus la constatarea că una din ele era de fapt originalul, după care a fost apoi prelucrată vederea din 1717 și restul celor difuzate mai tîrziu. Într-adevăr, pornind de la semnalarea într-un studiu al lui Ioan C. Băcilă³ a unei gravuri a Bucureștilor („Bucharest“) alcătuită „pe la 1690“ de „J. Harwin“ și inserată în albumul lui Jacobus Peeters⁴ consacrat războiului austro-turc declanșat în 1683 prin asediul nereușit al Vienei de către oștile marelui vizir Kara Mustafa, am procedat la studierea planșelor amintitului album (175×280 mm), păstrat în colecțiile cabinetului de stampe al bibliotecii Academiei R.S.R.⁵. Culegerea lui Peeters intitulată *Korte Beschryvinghe, ende oen-wysinghe der Plaetsen in desfn (!) Boeck, met hunnen teghenwoordighen Stande, pertinentelijck nyt-ghebeldt, in Oostenryck* este precedată de o galerie de 10 portrete ale conducătorilor armatelor celor două tabere adverse, urmată de scurte texte explicative pentru unele așezări din Austria, Ungaria, Transilvania și imperiul otoman. În continuare, sînt prezentate 57 planșe cu scene de luptă și vederi ale orașelor din țările amintite mai sus din anii 1683—1688, gravate de Peeters, asistat însă și de Gaspar

¹ Ele au un caracter de circumstanță, fiind alcătuite îndeosebi cu prilejul războaielor austro-turce din 1716—1718 și 1737—1791 și reprezentînd — printre altele — capturarea lui Nicolae Vodă Mavrocordat la Curten Veche sau intrarea trupelor lui Coburg în București la 10 noiembrie 1789. Majoritatea lor sînt reproduse în albumul lui Adrian Corbu, *Bucureștii vechi. Documente iconografice...*, București, 1938, passim.

² Gravura măsoară 65×125 mm, fiind reprodusă de G. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1930, p. 77; C. Moisil, *Bucureștii și împrejurimile la mijlocul veacului al XVII-lea* în „Bucureștii Vechi“, I—V (1930—1934), p. 17; A. Corbu, *op. cit.*, pl. I; N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1939, p. 211 (datată, însă, greșit 1397) etc.

³ *Stampe privitoare la istoria românilor* în *Anuarul Institutului de Istorie națională*, Cluj, V (1928—1930), p. 194, nr. 38.

⁴ Gravor și editor Hamaand (n. Anvers, 28 nov. 1637 — m. Anvers, 1695).

⁵ Sub cota A.G. 11.

1. Vedere imaginară a Bucureștilor de Jacobus Harrewijn
Anvers, 1688 (140 × 250 mm.)

Bouttats din Anvers (Antwerpen)⁶. În cuprinsul albumului lui Peeters, este intercalată apoi o plachetă cu 21 vederi de orașe datorată lui Jacobus Harrewijn, pentru ca suita de gravuri să se încheie cu o ultimă serie de 57 desene (fiind reluată numărătoarea întreruptă, adică de la pl. 58 la 104) reprezentând orașe din cuprinsul posesiunilor otomane din Grecia, Asia Mică și Africa de Nord, alcătuite atât de Peeters cit și de Lucas Vorstermans⁷.

Așadar, placheta lui Harrewijn alcătuiește o lucrare distinctă, care numai datorită unei întâmplări fortuite a ajuns să fie înglobată în cuprinsul albumului lui Peeters în exemplarul păstrat la biblioteca Academiei R.S.R. Dar cine a fost Harrewijn și ce cuprinde ansamblul de vederi datorat penelului său? Din sumarele date care se cunosc asupra desenatorului și gravorului olandez, precizăm că el s-a născut în 1662, s-a căsătorit la vârsta de 20 de ani la Amsterdam și a activat ca maestru la Anvers din 1688; este autorul — printre altele — a două vederi ale casei lui Rubens și a mai multor planșe ale lucrării lui Le Roy, *Castello et Proetoria Nobilium Brabantiae*; fiul său François (1700—1764), s-a dedicat de asemenea artelor plastice, devenind pictor peisagist și portretist la Bruxelles; Harrewijn a murit după 1732⁸.

Placheta lui, amintită în studiul de față, începe cu o planșă alegorică închinată încoronării lui Iosif I ca rege al Ungariei la 9 decembrie 1687 de către tatăl său, împăratul habsburgic Leopold I (închipuit ca un cezar roman), în urma victoriilor obținute de austrieci asupra turcilor și a alungării lor din pusta maghiară. În cuprinsul gravurei, pe soclul masiv al unor coloane din stînga chipului împăratului, figurează în limba latină

⁶ Destinator și gravor (n. Anvers c.1640-c.1685).

⁷ Gravur (n. Anvers 1624-c.1667 ?).

⁸ E. Bénézit, *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs*, vol. IV, St. Ouen (Seine), 1936, p. 598.

numele autorului, locul și data execuției: „I. Harrewijn...⁹ et fecit Antwerpen 1688”. Urmează apoi 20 planșe cu vederile unor orașe din Austria¹⁰, Slovenia¹¹, țările române, Serbia și Bosnia¹², Bulgaria¹³ și Turcia¹⁴, începând cu Viena și încheind cu Adrianopolul, în scopul vădit de a glorifica acțiunile imperialilor, care în urma strălucitelor victorii obținute de trupele generalisimului Ludwig von Baden, își vedeau deschisă calea spre Balcani. Într-adevăr anul 1688 a constituit pentru austrieci apogeul atins în desfășurarea operațiilor lor militare împotriva turcilor, căderea Ungariei, supunerea Transilvaniei, ocuparea Belgradului, înaintarea spre Niș și Vidin și intrarea trupelor lui Veterani în Țara Românească, prefigurând, parcă, iminenta prăbușire a puterii otomane în sud-estul Europei¹⁵. Cercurile conducătoare de la Viena se credeau astfel în pragul izbîndei finale și nu-și ascundeau intențiile de a incorpora Serbia, Bulgaria și țările române la imperiul lor, în virtutea îndoielnicilor drepturi de suzeranitate pe care le-a deținut asupra acestor teritorii în Evul Mediu coroana maghiară, aparținînd acum Habsburgilor. În felul acesta împrejurările în care Harrewijn și-a alcătuit placheta apar evidente, pictorul urmărind prin opera sa de circumstanță să aducă un omagiu casei de Austria, prin reprezentarea unor orașe intrate în stăpînirea ei și a altora pe care imperialii sperau să le dobîndească. Ținem să precizăm însă că — exceptînd Viena — Harrewijn nu a vizitat orașele pe care le-a înfățișat în placheta sa, fantezia desenatorului înlocuind în mod regretabil observația exactă. Din țara noastră figurează gravurile a 5 localități din Banat și Transilvania (Lipova, Turnu Roșu, Brașov, Alba Iulia și Sibiu)¹⁶, una din Moldova (Suceava) și două din Țara Românească (Tirgovîște și București)¹⁷. Nu ne propunem aici, însă, să analizăm decît stampa privitoare la orașul București, semnată în colțul din dreapta jos: „I. Harrewijn fecit”. Legenda ei „Buchorest in Moldavia (!) ann de Revier Dembowicen”, reflectă confuzia făcută de gravor între Țara Românească pe care o numește „Moldavia” și Moldova pe care o socotește „Walachia”, după obiceiul polonilor care interverteau totdeauna în scrierile lor denumirile celor două țări.

După ce am stabilit deci autorul, locul și data alcătuirii uneia din cele mai vechi stampe înfățișînd orașul de scaun de pe malurile Dimboviței, ne

⁹ Lectura cuvîntului care urmează numelui autorului nu este descifrabilă, deoarece scrierile desenate pe soclu, împiedică o delectare a literelor componente.

¹⁰ Patru vederi ale Vienei (pl. II, fără legendă).

¹¹ Pl. III: „Gradiska op de Revier de Saw in Slavonia”; pl. IV: „Walpo op de Revier de Walpo in Slavonia”; pl. V: „Possega op de Revier Oriawa in Slavonia”; pl. VI: „Hock op de Revier (?) de Donaw in Slavonia”.

¹² Pl. XV: „Scopia op de Revier Veratszar (?) in Servia”; pl. XVI: „Gustandii in Servia”; pl. XVII: „Jayca in Bosnia”.

¹³ Pl. XVIII: „Sophia op de Revier de Ischia in Bulgaria”; pl. XIX: „Silistria in Bulgaria”; pl. XX: „Philippipoli (?) op. de Revier de Mariza in Romania”.

¹⁴ Pl. XXI: „Andrinopoli op de Revier de Mariza in Romania”.

¹⁵ Vezi mai cu seamă Onno Klopp, *Das Jahr 1683 und der folgende große Türkenkrieg bis zum Frieden von Carlowitz 1699*, Graz, 1862, pp. 417—422.

¹⁶ Pl. VII: „Lipa ann de Revier de Marocz by Transilvania”; pl. VIII: „Rotenthurn op de Revier de Alauta (?) in Transilvania”; pl. IX: „Cronstat ann de Revier de Aluta in Transilvania”; pl. X: „Wissenburg ann de Revier Marocza in Transilvania”; pl. XI: „Hermanstad op de Revier de Alauta (?) in Transilvania”.

¹⁷ Pl. XII: „Soczow ann de Revier de Sereth in Walachia” (?).

¹⁸ Pl. XIII: „Targovisco op de Revier de Louniza (?) < = Iaomița > in Moldavia” (?), pl. XIV: „Buchorest...”.

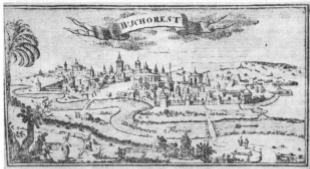

2. Detaliu înfățișând un grup de cerșetori
(colțul din stânga jos).

3. Detaliu reprezentând o clădire (han?)
(colțul din dreapta jos).

4. Detaliu conținând iscălitura autorului:
„J. Harrewijn fecit” (colțul din dreapta
jos).

5. Varianta alcătuită după gravura lui Harrewijn la 1717, înfățișând orașul București.

rămîne, acum, să procedăm la o scurtă analiză a conținutului ei. Credem, de altfel, inutil să repetăm faptul că stampea lui Harrewijn a fost cunoscută de mult istoriografiei bucureștene, fiind reprodusă în foarte multe publicații, începînd cu albumul lui George Olszewski din 1929 și pînă la ultima sinteză dedicată capitalei noastre de prof. C. C. Giurescu în 1966, dar ea a fost întotdeauna socotită „anonimă” sau atribuită greșit lui J. Peeters și luată drept variantă a gravurei figurînd pe foaia de titlu a lucrării închinată războiului austro-turco-venețian din 1717¹⁹.

Contrar însă celor afirmate de unii comentatori ai stampeii ca C. Moisil²⁰, Sp. Cegăneanu²¹, sau chiar subsemnatul într-un articol de popularizare²², care au încercat să discearnă în conținutul ei unele elemente veridice ca reprezentarea Curții vechi domnești sau a unor biserici văzute de pe dealul Mitropoliei, adevărul este că opera lui Harrewijn constituie o simplă plăzmuire, ce nu are nimic comun cu realitatea. Pentru aceasta nu este nevoie să demonstrăm că Bucureștii nu erau cetate întărită, n-aveau ziduri crenelate cu bastioane sau moschei împodobite cu semilună și nici că pe malurile Dimboviței creșteau palmieri, între scauți și sălcii, așa cum încearcă să ne inducă în eroare imaginația bogată a lui Harrewijn. Ne putem mîrgini pur și simplu să observăm că reprezentarea

¹⁹ Astfel George Olszewski, *București. Note istorice și stampe*, (Buc.), 1929, pl. I, o definește ca „Bucureștii în secolul XVII. I. Peeters” (!), iar prof. C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, Buc., 1966, p. 253, fig. 173: „Reprezentare fantastică a Bucureștilor, după o gravură în aramă în 1717” (!).

²⁰ Bucureștii și împrejurimile la mijlocul secolului al XVII-lea, pp. 17—18.

²¹ Urbanismul bucureștean, în „Arhitectura”, V (1936), p. 17.

²² Prima gravură înfățișînd orașul București, în „Informația Bucureștilui”, VII, 1956, nr. 1300 (3 sept.), p. 2.

Tirgoviștei sau a Sucevei, a Sibiului, sau a Brașovului și a celorlalte orașe din țările române nu diferă într-un nimic de aceea presupusă a Bucureștilor : aceleași mod de tratare stereotip, cu cetăți fortificate așezate pe malurile unor riuri cu meandre, aceleași moschei și clădiri convenționale, aceleași prim-planuri cu arbori sau sălcii plingătoare ! Este drept că pentru București Harrewijn a introdus — pentru a-i da o coloratură mai exotică — și un palmier ! Mai pitorești ne apar în schimb cele două prim-planuri ale stampei bucureștene unde figurează, în stînga, doi cerșetori estropiați cerind de pomana unui personaj înstărit, îmbrăcat în straie orientale, așa cum se va fi întîmplat aveau pe Podul Calicilor, iar în dreapta imaginea unei construcții, probabil a unui han, în fața căruia stau grupați, în poziții detașate, trei musterii, purtînd calpăce pe cap, iar unul așezat pe o bancă, fumînd dintr-o lulea.

Așadar, gravorul olandez nu s-a preocupat în placheta sa să reconstituie imaginea exactă a Bucureștilor de la sfîrșitul vechului al XVII-lea — așa cum n-a făcut-o nici pentru celelalte localități din țara noastră — urmărind doar să sugereze privitorilor care aveau să-i răsfoiască suita de desene, felul în care ar fi putut arăta cîteva orașe din niște provincii îndepărtate, aflate sub suzeranitatea Porții otomane.

Mai tîrziu, în cursul următorului război austro-turc din 1716—1718, după ce imperialii au făcut o incursiune la București iar detașamentul trimis în frunte ca căpitanul Stephan Dettine a izbutit să-l răpească pe Nicolae Vodă Mavrocordat din reședința sa de la Curtea Veche (noiembrie 1716)²¹, s-a simțit din nou nevoia de a se reproduce imaginea așezării de pe malurile Dîmboviței. Și atunci — neavîndu-se altceva la îndemînă — a fost scoasă din nou la iveală vechea stampă fantezistă a lui Harrewijn și a fost gravată pe foaia de titlu a broșurii amintite din 1717, nu fără a i se aduce însă și unele rețușuri. Astfel au fost eliminate clădirea (hanul ?) și grupul celor trei personaje aflate în dreapta imaginii și s-au adus unele simplificări ale decorului natural din stînga ei ; bineînțeles a dispărut și semnătura autorului inițial.

Gravura lui Harrewijn, varianta ei din 1717 și cele de mai tîrziu au intrat în modul acesta în circulație, constituind — în pofida caracterului lor fantezist — primele mărturii de ordin iconografic, cunoscute pînă în prezent, asupra capitalei noastre.

Une vue de la ville de Bucarest en 1688

RÉSUMÉ

L'auteur du graveur hollandais Jacobus Harrewijn (1662— après 1732), contenant 21 vues de certaines villes d'Autriche, de Slovénie, de Serbie, de Bosnie, des pays roumains, de Bulgarie et de Turquie, édité à Anvers en 1688, insère aussi une image fantaisiste de Bucarest. Cette gravure a été ensuite rééditée, dans une variante simplifiée, sur la feuille de garde d'une brochure dédiée à la guerre austro-

²¹ Vezi printre altele relațiile cuprinse într-o broșură rarisimă „Einer Ausführlichen Nachricht wie der Wallachische Fürst oder Hospodar Nicolaus Mauro Cordato, in seiner Residenz zu Bucharest von denen sieghaftten Kayserlichen Truppen gefangen genommen und nach Siebenbürgen abgeführt worden, Regensburg, [1716], p. 8 (Bibl. Centr. de Stat, fond Karadja 709).

turque de 1716 et imprimée à Leipzig en 1717. La vue de la ville de Bucarest dessinée par Harrewijn a été connue depuis longtemps dans l'historiographie bucarestoise, qui, cependant, n'a pas identifié d'une manière correcte la date et le nom de son auteur.

Liste des illustrations

1. Vue imaginaire de Bucarest par Jacobus Harrewijn (Anvers, 1688) (140×240 mm)
2. Détail d'un groupe de mendiants (le coin d'en bas à gauche)
3. Détail représentant un bâtiment (auberge ?) (le coin d'en bas à droite)
4. Détail contenant la signature de l'auteur : „I. Harrewjin fecit“ (le coin d'en bas à droite)
5. Variante constituée d'après la gravure de Harrewijn en 1717, représentant la ville de Bucarest.